Документ подписан простой электронной подписью
Информация о владельце:
ФИО: Мутушев Абдурахим Абдул-Межитович
Должность: Ректор
Дата подписания: 05.11.2025 21:08:21
Уникальный программный ключ:
fac95d473e49ad70087ce0ccf68f47ef6f6523f9

Мусульманская религиозная организация высшего духовного образования
«Российский Исламский Университет Имени Кунта-Хаджи»

УТВЕРЖДАЮ
Проректор по УМР
Ш. Р. Дукаев
____
«28» 08 2025г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА ДИСЦИПЛИНЫ

ОГС.Р.01. «Чеченский язык»

Направление «Подготовка служителей и религиозного персонала религиозных организаций»

Квалификация (степень) выпускника Бакалавр исламских наук

Профиль подготовки Исламские науки

Форма обучения ОЧНАЯ

Выпускающая кафедра Исламское право

Кафедра-разработчик рабочей программы Социально-гуманитарные науки

Грозный, 2025

.**Составитель:** старший преподаватель кафедры «Социально-гуманитарные науки» Хачукаева М. Я
Рабочая программа дисциплины **«Чеченский язык»** составлена для студентов 1курса факультета «Шариатские науки», в соответствии с установленным стандартом в 2020 году Советом по исламскому образованию России.

1. **Пояснительная записка**

Направление – «Подготовка служителей и религиозного персонала религиозных организаций»

Профиль подготовки – «Исламские науки»

Код и наименование дисциплины
ОГС.Р.01. «Чеченский язык»

Цел(и) и задачи освоения дисциплины

Основными целями изучения дисциплины "Чеченский язык" в Российском исламском университете имени Кунта-Хаджи являются систематизация знаний чеченской орфографии и пунктуации; формирование норм письменной литературной речи на основе овладения орфографическими и пунктуационными знаниями, умениями и навыками; обучение применению полученных знаний в практической деятельности. Повышение уровня практического владения современным чеченским литературным языком у студентов РИУ в разных сферах функционирования чеченского языка в его письменной и устной разновидностях; овладение навыками и знаниями в этой области и совершенствование имеющихся у них знаний.

Задачи изучения дисциплины

Задачи данного курса состоят в формировании у студентов основных навыком, которые должен иметь профессионал любого профиля для успешной работы по своей специальности (в рамках данного региона) – для успешной коммуникации в самых различных сферах: бытовой, юридически правовой, научной, политической, религиозной, социально-государственной; продуцирование связных, правильно построенных монологических текстов на разные темы в соответствии с коммуникативными намерениями говорящего и ситуации общения.

Место дисциплины в структуре ОПОП ВО

Данная дисциплина относится к дисциплинам гуманитарного, социального и экономического цикла вариативной части. Для изучения требуется знание нормативных коммуникативных и этических аспектов устной и письменной чеченской речи, основных правил чеченской орфографии и орфоэпии, словообразования, словоупотребления (лексики), морфологии и синтаксиса.

Перечень планируемых результатов освоения образовательной программы (компетенции):

Процесс изучения данной дисциплины направлен на формирование у студентов универсальной компетенции**(УК-4):**

- способен осуществлять коммуникацию в религиозной сфере в устной и письменной формах на государственном языке Российской Федерацией и иностранном языке **(УК-4).**

В результате освоения дисциплины студент должен:

- **знать** термины на чеченском языке; названия флоры и фауны на чеченском языке; основные словари чеченского языка;
- **уметь** анализировать речь собеседника; различать к какой части речи относится то или иное слово; оформлять высказывание в соответствии с нормами чеченского правописания;
- **владеть** профессионально значимыми жанрами речи, основными интеллектуально-речевыми умениями для успешной работы по своей специальности и успешной коммуникации в самых различных сферах – бытовой, юридически-правовой, научной, политической, религиозной, социально-государственной; отбором языковых единиц и такой их организации, чтобы семантика полученной речевой структуры соответствовала смыслу речи, соединения единиц с точки зрения их соответствия законам логики и правильного мышления, правильного использования средств связности, нахождения различных языковых средств с целью повышения уровня понимания речи адресатом.

2. Структура и содержание дисциплины

2.2.1. Объем дисциплины и виды учебной работы

Вид учебной работы		**Всего часов. 2 семестр**
Контактная работа (всего)		**34**
В том числе:		
Лекции		
Практические занятия (ПЗ)		34
Самостоятельная работа (всего):		**36**
В том числе:		
Подготовка к практическим занятиям		34
Подготовка к зачету		2
Вид отчетности		**Зачет**
Общая трудоемкость дисциплины	**час**	**70**

2.2. 2. Содержание дисциплины

№ п/п	Наименование и содержание тем занятий	Всего часов	Лекции (часы)	Практические занятия	Самостоятельная работа (часы)

				(часы)	
	II семестр	34			
1.	Раздел 1 Орфография Лексикология Фразеология Словообразование	8		8	10
2.	Раздел 2 Морфология Синтаксис Пунктуация	26		26	26
	Итого часов:	**70**		**34**	**36**

2.2. 3. Лекционные и практические занятия

№ п/п	**Наименование и содержание тем занятий**	**Всего часов**	**Лекции (часы)**	**Практи ческие занятия (часы)**	**Самосто ятельная работа (часы)**
	II **Семестр**				
1.	Нохчийн йозанан (литературин) мотт, диалекташ. Иберийско-кавказски меттанаш а, уьш 1аморан истори а.			2	2
2.	НМ графика., цуьнца йоьзна анпал (проблемаш). Нохчийн алфавитан башхаллаш.			2	2
3.	Лексически барам. Фразеологи—дешнийн ч1аг1делла цхьаьнакхетарш.			2	2
4.	Орфографически барам. Дошкхолладарн некъаш (дешан хIоттам, лард, чаккхе).			2	4
5.	Морфологи. Къамелан дакъош. ЦIердешан грамматически билгалонаш (терахь, класс, легар, дожар).			2	2
6.	Билгалдешан маьIна, кепаш, тайпанаш, дустаран даржаш.			2	2
7.	Терахьдешан маьIна, цуьнан тайпанаш, кхолладалар.			2	2
8.	ЦIерметдешан маьIна, цуьнан тайпанаш.			2	2
9.	Хандешан грамматически билгалонаш (хенан кепаш, саттам и дI.).			2	2
10.	Причастин маь1на, цуьнан грамматически билгалонаш.			2	2
11.	Деепричастин маь1на, цуьнан грамматически билгалонаш.			2	2
12.	Куцдешан маьIна, цуьнан тайпанаш.			2	2
13.	ГIуллакхан къамелан дакъош. ДештIаьхьенийн, дакъалгийн, хуттургийн тайпанаш.			2	2

14.	Дешнийн цхьаьнакхетарш. Бартбаран, урхаллин, тIетовжоран уьйраш.			2	2
15.	Предложенин коьрта а, коьртаза а меженаш. Предложенин цхьанатайпанара меженаш.			2	2
16.	Йукъара дешнаш. Сацаран хьаьркаш хIитторан бакъонаш. Предолженица грамматически уьйр йоцу дешнаш.			2	2
17.	Алам. Хуттург (1. цхьанакхетаран, 2. чолхе-карара)			2	2
	Итого:	**70**		**34**	**36**

2.2.4. Тематический план дисциплины

№	Название содержания разделов и тем	Всего часов	Лек.	ПР	СР	Неделя
	Грамматика (боццачу хаамехь)					
1.	Нохчийн йозанан (литературин) мотт, диалекташ. Иберийско-кавказски меттанаш а, уьш 1аморан истори а.			2	2	I нед.
2.	НМ графика., цуьнца йоьзна анпал (проблемаш). Нохчийн алфавитан башхаллаш.			2	2	II нед.
3.	Лексически барам. Фразеологи—дешнийн ч1аг1делла цхьаьнакхетарш.			2	2	III нед.
4.	Орфографически барам. Дошкхолладарн некъаш (дешан хIоттам, лард, чаккхе).			2	4	IVнед.
5.	Морфологи. Къамелан дакъош. ЦIердешан грамматически билгалонаш (терахь, класс, легар, дожар).			2	2	Vнед.
6.	Билгалдешан маьIна, кепаш, тайпанаш, дустаран даржаш.			2	2	VI нед.
7.	Терахьдешан маьIна, цуьнан тайпанаш, кхолладалар.			2	2	VII нед.
8.	ЦIерметдешан маьIна, цуьнан тайпанаш.			2	2	VIII нед.
9.	Хандешан грамматически билгалонаш (хенан кепаш, саттам и дI.).			2	2	IX нед.
10.	Причастин маь1на, цуьнан грамматически билгалонаш.			2	2	X нед.
11.	Деепричастин маь1на, цуьнан грамматически билгалонаш.			2	2	XI нед.
12.	Куцдешан маьIна, цуьнан тайпанаш.			2	2	XII нед.

13.	ГӀуллакхан къамелан дакъош. ДештӀаьхьенийн, дакъалгийн, хуттургийн тайпанаш.			2	2	XIII нед.
14.	Дешнийн цхьаьнакхетарш. Бартбаран, урхаллин, тӀетовжоран уьйраш.			2	2	XIV нед.
15.	Предложенин коьрта а, коьртаза а меженаш. Предложенин цхьанатайпанара меженаш.			2	2	XV нед.
16.	Йукъара дешнаш. Сацаран хьаьркаш хӀитторан бакъонаш. Предолженица грамматически уьйр йоцу дешнаш.			2	2	XVI нед.
17.	Алам. Хуттург (1. цхьанакхетаран, 2. чолхе-карара)			2	2	XVII нед.
	ИТОГО:	**70**		**34**	**36**	**17 недель**

2.3. Учебно-методическое обеспечение дисциплины

2.3.1. Перечень основной и дополнительной учебной литературы

а) основная литература:

1. Учебники чеченского языка для уч.5-11 классов общеобразовательных школ Янгульбаев В., Махмаев Д., Эсхаджиев Я, Вагапова Т., Джамалханов З. 2019
2. Русско-чеченский словарь Мациев А., Карасаев. 2020 г.
3. Орфографический словарь чеченского языка Джамалханов З., Алироев И. 2021 г.
4. «Слово (мысли о чеченском языке). Чеченско- русский, русско- чеченский словарь Исмаилов А. 2019 г.
5. «Чеченский язык» (морфемика, словообразование) Халидов А. 2020 г.
6. Лекции и практический материал по чеченскому языку для студентов РИУ им. Кунта-Хаджи Хачукаева М. Я. 2019-2023
7. «Нохчийн меттан нийсайздаран коьрта бакъонаш» Джамалханов З., Мациев А., Овхадов М. Р., Халидов А. И. 2023 ш.

б) дополнительная литература:

1. «Современный чеченский язык» (Лексикология. Фонетика. Морфология) Тимаев А. 2007
2. «Чеченский язык» - ч. 2 (синтаксис) Джамалханов З. Мачигов М. 1985
3. «Сравнительно- историческая грамматика нахских языков» Дешериев Ю. 1963 г.
4. Чеченско-русский словарь Мациев А. 1981г.
5. «Чеченский язык» ч.1 (Фонетика,ОрфографияЛексика,Морфология) для студентов педучилищ. Джамалханов З., Мачигов М . 1985

2.4. Материально-техническое обеспечение дисциплины

2.4.1. В соответствии с требованиями ФГОС кафедра имеет специально оборудованную учебную аудиторию (3-28,) для проведения лекционных, практических и семинарских занятий по группам студентов.

Помещение для лекционных и семинарских занятий укомплектовано комплектом электропитания ЩЭ (220 В, 2 кВт, в комплекте с УЗО), специализированной мебелью и оргсредствами (доска аудиторная для написания мелом и фломастером, интерактивная доска, стойка-кафедра, стол лектора, стул-кресло, столы аудиторные двухместные (1 на каждых двух студентов), стул аудиторный (1 на каждого студента), а также техническими средствами обучения (экран настенный с электроприводом и дистанционным управлением, мультимедиа проектор с ноутбуком.
Аудитории для лекционных и практических занятий, оснащенные презентационной техникой (видеопроекционное оборудование для презентаций, компьютер, интерактивная доска), доступом в сеть Интернет, учебной мебелью.
Компьютерные классы, оснащенные пакетами общего назначения (Microsoft Office Word, Microsoft Office Excel) и доступом в сеть Интернет.
Рекомендуется использовать ресурсы на электронных носителях, аудио и видеоматериалы на CD, фильмы, магнитофонные записи, компьютер.

2.4.2. Ресурсы информационно-телекоммуникационной сети Интернет

Znanium.com
1**http://ru.wikipedia.org/wiki/Логика**

http://www.youtube.com/watch?v=CgAIplwqXlc&

t=PL888E58AC08038EF0&index=1

2.4.3. Информационные технологии

Word
Excel
Power Point
Google Chrome

2.5. Методические рекомендации и указания

2.5.1. Методические рекомендации для преподавателя

Задачей курса является обучение всем видам речевой деятельности (аудированию, чтению, письму, говорению) в рамках программы курса.
На занятиях обучающийся должен уметь использовать знания, навыки и умения, приобретенные в процессе изучения дисциплины на первом курсе.
На всех этапах преподавание языка должно строиться на основе современных методов и форм обучения, способствующих успешной реализации всех целей обучения языку.
При этом учитывается коммуникативная и профессиональная направленность учебного процесса, оптимальное сочетание аудиторной и внеаудиторной работы обучающихся, использование различных видов работы в аудитории: группового, парного, индивидуального.
Значительное место должно быть отведено методам активного социального обучения, игровым и дискуссионным методам.

2.5.2. Методические указания для студентов

Рекомендации студентам для работы с учебными текстами
Работу над текстом рекомендуется начинать в аудитории, отрабатывая произношение сложных терминов, а также знакомясь с опорными словами. Первоначальный перевод текста

должен быть дословным, облегчающим понимание основного смысла. При таком дословном переводе следует выписывать все незнакомые слова, которые потом необходимо выучить.
На следующем этапе работы над текстом подбираются слова и словосочетания, более четко передающие мысль переводимого материала, и устанавливается грамматическая связь слов в предложении.
Когда текст переведен полностью, его читают весь целиком и вносят стилистические поправки. Убедившись, что перевод точно передает мысль английского текста и соответствует нормам русского языка, можно считать, что начальный этап работы над текстом закончен.
Далее следует этап работы над грамматическими особенностями данного текста. Этот этап работы рекомендуется проводить в аудитории, поскольку в некоторых случаях может понадобиться комментарий преподавателя.
Следующий этап работы над текстом по специальности — ответы на вопросы (письменно или устно). Завершается работа над текстом по специальности составлением плана к тексту, пересказом и /или обсуждением прочитанного в свободной дискуссии на более продвинутом этапе изучения иностранного языка.
Следовательно, чтобы успешно справиться с работой над научным текстом, необходимо:

- Запомнить необходимый минимум слов-терминов.
- Уметь определять значение слова по контексту.
- Научиться различать, переводить словообразовательные формы и оперировать ими.
- Правильно употреблять новые слова в словосочетаниях.

2.6. Типовые контрольные задания для оценки знаний, умений, навыков и компетенций.

2.6.1. Вопросы для самоконтроля

1.Ц1ердешан грамматически билгалонаш йийца (йукъара а, долахь ц1ераш а хилар; терахьашкахь а, классашкахь а хийцадалар; ц1ердешан дожарш. Масалш даладе.
2.Ц1ердешнийн легарш. Деа а легарна чудог1у ц1ердешнаш дожаршкахь хийца.
3. Легаршкахь ц1ердешнийн орамера мукъа аьзнаш хийцадаларан башхаллаш йийца.
4.Ц1ердешнийн кхолладаларан хьелаш муха ду?
5.Ц1ердешнаша синтаксически х1ун г1уллакхаш кхочушдо?
6.Билгалдешнийн билгалонаш йийца (мухаллин, йукъаметтигаллин, доладерзоран билгалдешнаш; лаамаза а, лааме а билгалдешнаш; класс, терахь, легар)
7.Билгалдешан нийсайаздаран а, кхолладаларан а бакъонаш йийца.
8. Билгалдешнех предложенехь муьлха меженаш хуьлу?
(Массо хаттарна а, т1едилларна а жоьпаш масалшца ч1аг1де)
9.Терахьдешан маь1нех а, цуьнан тайпанех лаций дийца (цхьалхе, чолхе, х1оттаман)
10.Предложенехь терахьдешан синтаксически г1уллакхах дийца.
11.Масаллин, рог1аллин терахьдешнаш дожаршкахь муха хийцало? Масалш.
12.Ц1ерметдош х1унда олу? Муьлхачу тайпанашка декъало уьш?
13. Массо а тайпанарчу ц1ерметдешнийн дожаршкахь хийцадаларх лаций дийца (х1ора тайпанах кхоккха ц1ерметдош легаде)
14.Ц1ерметдешан синтаксически г1уллакхах лаций дийца.
15.Ц1ерметдешнийн нийсаяздаран бакъонаш йийца.
16.Хандешан билгалонех дерг дийца (билгалза кеп, хенаш, терахьаш, классаш, саттамаш, спряженеш).
17.Хандешан кхолладаларан хьелаш муха ду? Масалшкахь гайта.
18. Масдар а, цуьнан грамматически билгалонаш
19.. Причасти а, цуьнан грамматически билгалонаш а, синтакисчески г1уллакх а.

20. Деепричастин маь1на, цуьнан грамматически билгалонаш.
21. Куцдешан маьІна, цуьнан тайпанаш.
22. ГІуллакхан къамелан дакъош.
23. ДештІаьхьенийн, дакъалгийн, хуттургийн тайпанаш.
24. Дешнийн цхьаьнакхетарш.
Бартбаран, урхаллин, тІетовжоран уьйраш.
25. Предложенин коьрта а, коьртаза а меженаш.
Предложенин цхьанатайпанара меженаш.
26. Йукъара дешнаш. Сацаран хьаьркаш хІитторан бакъонаш.
Предолженица грамматически уьйр йоцу дешнаш.
27. Алам. Хуттург (1. цхьанакхетаран, 2. чолхе-карара)

2.6.2. Тесты для самоконтроля

Вопрос № 1
Синтаксисо 1амадо:
А) элпаш, аьзнаш
Б) дешнаш, дешнийн кхолладалар
В) дешнийн цхьаьнакхетар, предложенеш
Г) къамелан дакъош.
Вопрос № 2.
Т1етовжаран уьйр:
А) къоламца яздо
Б) хаза мехкарий
В) сиха воду
Г) тийна суьйре
Вопрос № 3.
Коьртачу дашо дозуш долу дош шена оьшучу дожаре х1оттош йолу уьйр:
А) бартбаран
Б) урхаллин
В) т1етовжаран
Вопрос № 4.
Шена чохь сказуеми йоцу цхьанах1оттаман предложени:
А) билгала-юьхьан
Б) юкъара-юьхьан
В) ц1еран
Г) юьхьза
Вопрос № 5.
Цхьанах1оттаман предложении ю:
А) Маликас кехат яздо.
Б) Т1екхечи ас сатийсина б1аьсте.
В) Арахь йовха ю.
Г) Схьакхеттачу маьлхан з1аьнарша дохдина латта.
Вопрос № 6.
Дийцархьама, шелонна, сагатдаларна, вахархьама… х1ара латтамаш:
А) даран суьртан
Б) бахьанин
В) меттиган
Г) 1алашонан
Вопрос № 7.
Маца? Мацале? Маццалц? Маца дуьйна – х1ара хаттарш:
А) меттиган латтаман

Б) даран суьртан латтам
В) хенан латтаман
Г) бахьанин латтаман
Вопрос № 8.
Нохчийн маттахь коьрта къамелан дакъа ду:
А) 10;
Б) 9;
В) 6;
Г) 3.
Вопрос № 9.
Ц1ердашо:
А) х1уманан билгало гойту;
Б) х1ума билгалйо;
В) х1уманан масалла гойту;
Г) х1уманан дар я хилар гойту.
Вопрос № 10.
Сказуеми хуьлу:
А) ц1ердашах;
Б) билгалдашах;
В) хандашах
Г) терахьдаша
Вопрос № 11.
Коьрта меже ю:
А) лач кхачам;
Б) къастам;
В) сказуеми;
Г) латтам.
Вопрос № 12.
Причасти йоцу вариант:
А) т1ехволург;
Б) дуьйцу туьйра;
В) туьйра дуьйцу;
Г) йоьлучу йо1а.
Вопрос № 13.
Зураа книгаш шкафа чу еххира. Х1окху предложенехь подлежащи Зураа **льтта:**
А) ц1ерниг дожарехь;
Б) лург дожарехь;
В) дийриг дожарехь;
Г) меттигниг дожарехь
Вопрос № 14.
Латтамийн уьйр хуьлу:
А) терахьдашца;
Б) куцдашца;
В) билгалдашца;
Г) хандашца

Вопрос № 16.
Къастамо:
А) х1ума билгалйо;
Б) х1уманан дар я хилар гойту;
В) х1уманан билгало гойту;

Г) х1уманан масалла гойту.

Вопрос № 17.

Хандешан карарчу ханна чудог1у х1ара дешнаш:

А) т1екхечи, схьавог1ур ву;

Б) дийцира, йоьлура;

В) охку, схьакхета;

Г) дуьйцура, хаьтти.

Вопрос № 18.

Инфинитиван хаттарш х1орш ду:

А) х1ун до? х1ун хуьлу?

Б) х1ун дина? х1ун хилла?

В) х1ун дан? х1ун хила?

Г) х1ун дийр ду? х1ун хир ду?

Вопрос № 19.

Причасти, деепричасти:

А) ц1ердешан форманаш ю;

Б) къамелан дакъош ду;

В) терахьдешан форманаш ю;

Г) хандешан форманаш ю.

Вопрос № 20.

Схьакараде масдарш:

А) тукар, кочар;

Б) хьажар, велар;

В) комар; 1ахар;

Г) худар, говр.

Критерии оценки результатов тестирования

Оценка (стандартная)	**Оценка** (тестовые нормы: % правильных ответов)
«отлично»	90-100 %
«хорошо»	75-89%
«удовлетворительно»	60-74%
«неудовлетворительно»	менее 60%
Зачтено, не зачтено	

2.6.3. Примерные темы рефератов (не предусмотрены)

2.6.4. Примерные вопросы текущего контроля

1. Лахахь далийначу дешнех ц1ердешнаш кхуллуш д1айазде уьш.

Ала, тега, хала, ирх, хала, эша, гота, к1айн, ц1ен, 1ен, осала, лекха, хьаха, такха, сирла, йекъа.

2. Долахь а, йукъара а хила тарлуш долу цIердешнаш схьалаха дIайазде уьш. ХIун маьIна хир ду церан доккхачу элпаца йаздича?

Мокхаз, аьрзу, жовхIар, олхазар, кхокха, човка, алкханч, болат, наж, ма1а, м1аьчиг, деши, месаш, ч1ег1аг, б1ар, г1ели, сардал, борз, маь1иг, хьоза, зIок, маIаш.

3. Дукхаллин терахье даха цIердешнаш.

Вас, гIуж, хьокха, хьаж, бекъа, хIоз, ботт, бож, лай, Iов, шаршу, хьагI, кач, жий, мукъ, дегI, арц, диг.

4. Классаш билгалйаха ц1ердешнийн.

Само, буо, гуо, гаъ, къурд, маша, лулахо, йовхатар, зудабер, дог-ойла, доьзалхо, кхоссар, божабер, мох, лаам, дечиг, хьовзам, бен, хIорд, йол, рагI.

5. Легаде цIердешнаш.

ЦIе, олу, марзо, мача, бун, деца, маршо, доьзалхо, йохкархо, тешам, хи, аз, шок, пондарча, некъахо, элча, Iела, 1умар, Зайнаъ, Деши, неI, кор, хан-зама.

6. Ц1ердешнаш кхолладелла некъаш, билгалдаха.

Т1ехтохам, доьзалхо, т1оберам, шад-шед, бешлелорхо, дикалла, стогалла.

2.6.5. Примерные вопросы к зачету

1) Ц1ердешнашна йуххе церан барам, бос, чам йа х1уманан ц1арца йолу йукъаметтиг гойту билгалдешнаш йазде.

Алапа, буьйса, дарц, комар, арц, де, мукъ, бух, хьаша, стоьмаш, шо, стаг, шовда, зезаг.

2) Шайца долчу ц1ердешнашца д1айазде билгалдешнаш, цкъа хьалха мухаллинаш, т1аккха йукъаметтигаллинаш, цул т1аьхьа доладерзорнаш.

Дадин пес, довха де, моллин барз, шера аре, Зараан йовлакх, йуьртара стаг, хьоме нана, маьлхан нур, йукъера не1, дашо ч1уг, кхийра кхаба, толлан го, нохчийн мотт, стохкалера де, пхьеран говзалла, т1улган некъ, йетта шура, баьццара байракх

3) Йуьхьанцарчу даржера биглалдешнаш дустаран а, т1ехдаларан, даржашка дохуш д1айазде.

Жима юрт, к1айн пен, буьрса буьйса, мерза 1ежаш, лекха керт, тиша раг1у, къора стаг, бовха хьокхам, сонта амал, дуьра к1алд, коча худар, чехка ойла.

4) Дожаршкахь хийца лаамаза а, лаамае а, билгалдешнаш.

Горга т1улг, дечиган маьнга, юьртара нах, лурчахлера шо, таь1на-сийна к1ади, йишин йо1.

5) Кицанаш д1а а йаздеш, билгалдешнаш хила дезачу дожаршка х1иттаде.

(Гена) вешел (улле) лулахо тоьлу. (Къаьхьа) ца диъча (мерза) чам ца кхетта. Доттаг1 (шира) тоьлу, керт (керла) тоьлу. (Обаргин) йурт хилла меттиг бац. Буьйса (бода) мел хили а, седарчий серладовлу. (Вон) динан, дика (дина) санна, йорт хуьлу. (Б1аьсте) мохо к1урз бохьу, (гуьйре) мохо к1урз бохьу. Лаьттах кадиттинчо (хьаьжк1а) дуо буьзна. (Тоьлла) дов (г1ийла) машар тоьлу.

Терахьдош.

1) Дешнашца д1айазде терахьдешнаш.

37, 549, 11697, 172658, 1776224132, 50051.

2) Рог1аллинчаьрга даха масаллин терахьдешнаш.

1, 2, 4, 6, 8, 9, 11, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20.

3) Декъаран терахьдешнашна к1ел цхьа сиз, дакъойн терахьдешнашна к1ел ши сиз хьокхуш, д1айазде.

Пхиппа, исс- уьтталг1а, ворх1-ворх1, цхьацца, цхьаъ-борх1алг1а, ткъайоьсна-ткъолг1а, шийтта-шуьйтталг1а, цхьаъ-ткъе цхьойтталг1а, цхьайтта-цхьойтталг1а, пхий-пхийтта, диъ-диъ, йал-йалхитта.

4) Д1айазде йозанца:

11+8 хир ду=?, 110+30=?, 79-32=?, 60-14=?, 1000-660=?, 19+59=?, 1+110=?, 120 сов ду 113, 100 цакхочу 1000.

5) Легаде терахьдешнаш:

Цхаъ, б1е, ткъе диъ, пхиппа, кхоалг1а шо, исс-исс, диъ-йолхалг1а, барх1е а, диъ-пхиъ.

6) Терахьдешнаш оьшучу дожаре а х1иттош, дожар билгал а деш, д1айазде.

(Эзар) динарг дукха хир ду (б1е) диначул. (Диъ) (кхоъ) д1адаькккхича (цхаъ) хир ду. Х1уъа дийцича (цхаъ) (кхоъ) тоьлур ву. Стагехь йоцу (пхиъ) йаккхалур йац. (Ялх) декъа (шиъ) хирду (кхоъ). Дуьненан йуккъерчу адамийн 2/3 декъо буьйцуш берг 13 мотт бен бац.

Ц1ерметдош.

1) Ц1ерметдешнийн тайпанаш д1айазде, х1ора тайпана кхоккха масал а далош.

2) Ц1ерметдешнийн тайпанаш къастаде:

Тхо, муьлш? х1ара, вайл, сох-сайх, хьайчунна, ишттачо, цхьаволу, цхьаьнга а, хьан? соьца, д1ораниг, тхуна, шуна-шайна, х1умма а, масех, изза, цигара, церан, шайн, ша, маса?

3) Дожаршкахь хийца ц1ерметдешнаш: суо, вовше, хьо-хьуо, шу-шаьш, д1ора, иштта, аддам а, массо, тхо.

4) Ц1ерметдешнаш йуьхьанцара кепе а дохуш, д1айазде:

Тхоьга, шеца, ваьшца, тхох-тхайх, д1орачул, цул, вайга-ваьшкахь, х1окхеран, сайчунна, оцарах, шуьца, хьоьца-хьайца, церал-шайл, ахьа-айхьа, шех-шех, шайга-шайга, хьан-хьайгара, х1окхарна, хьеначуьнца, цхьамма а, аддамо, х1умма наха.

5) Т1адамийн меттана маь1ница дог1у ц1ерметдешнаш а дохкуш, д1айазйе предложенеш.

1) Х1етахь … сайн куьйгама-делира …иза.

2)… хьоьттура…нахана г1уллакх ца дан бехказлонна …кочаоьллина….

3)Х1ара дабаг1 цадинехь,кханаШелавахакечвелла вара ….

4) … дикахиларан кхин аю цхьа билгало: суна дукххайеза….Шумисат. Ниссааьлча,…кхоьру со.

5)… дехира тхойша… шарахь.

6)…цецдаха х1ума дац… дийцинарг.

7) Эххар а…къурд алийтира Бикатус.

8) … дашах хьо вохахь… хиндерг хаьий …?

9) … а бу шуна цхьацца бахьаница… кочахь бисина.Иза …кхоьрий?

Г1оьнна ц1ерметдешнаш:

Ахь, ас, цунна, суна, со, цара, х1ара, цунах, царел, иштта, сайн, тхо, маса, соьга, ахь, хьуна, хьайн, шуьнаш, хьайна, хьох, шун.

Хандош.

1)Д1айазде хандешнаш, хенаш билгал а йохуш, х1окху хаттарийн рог1аллехь: х1ун до?, х1ун дин?, х1ун дира?, х1ун дина?, х1ун динера?, х1ун дора?, х1ун дер?, х1ун дийр ду?.

Вон, ала, саца, хьажа, кхосса, гайта, тоха, ловза, хьаста, тола, баха, вижа, дийца, вада, ласта, хаийта, ган, йаа, хаа, лата, вела.

2)Лахахь далийначу билгалзачу кепан хандешнаш йукъа а далош, предложенеш х1иттайе:

Хьалавала, дийца, д1аваха,1амо, деша, латто, кхосса, кхехко, йитта.

3)Билгалзачу кепера хандешнаш карарчу хене даха: Лепа, лала, ван, кхарста, къехка, хьен, лан, меттахъхьан, теша,хьийза, хазйала,тега,т1еэца, йела, схьайала, чуйахьа, техка, лиэха, деба, леста, кхаза, хаздан,хазйала, ата, йохйала, лата, дат1а, эн, тан, хаа, латта, велавала, чукхайкха, лела, хьулйан, йагайан, латта, йан, хадайан, худа, йукъа, т1аьхьакхиа, ц1ийза, д1аден, хьажа, мустйала,аг1орйала, ношйала, хецайала, д1атарйан, дата.

4)Дукхазаллин кепе даха хандешнаш:

Кхссу, тосу, соцу, аьлла, лоцу, 1утту, хотту, хьожу, воду, молу, лоху, тотту, г1отту, серлайолу, д1ах1утту, охьатаь1а, х1утту, дутту, дуг1у, цецволу, туху, д1ауллу, йат1айо, лохку.

5)Х1ора ц1ердашна дуьхьал къовларшкарчу хандешнех маь1ница дог1ург а дуьллуш д1айазде дешнийн цхьаьнакхетарш. Къовларш ма йахкха.

К1ант, бер, йо1 (доьлу, воьлу, йоьлу); диг, мангал, бел (артбелла, артйелла, артделла);йетт, гомаш, цициг (йедира, ведира, бедира); мача, куй, верта (тишйелла, тишбелла, тишделла); москал, уьстаг1, ж1аьла (дерстина, берстина, йерстина); б1аьхо, т1емало (бог1у, вог1у); ч1ег1ардиг, олхазарш (г1евттина, г1аьттина); т1улг, дечигаш (1уьллу,1охку); лулахо, адамаш, бераш, йижарий (даьхкира, баьхкира, веара);

1ежаш,кхор(охьаэгна,охьабоьжна).

6) Лахахь далийначу хандешнех саттамийн массо а кепаш кхолла:
д1айайа, т1аьхьакхиа, т1екъовла, гулйан, вистхила, дан, йаа, къовла, ладог1а, ган, хаа, деха, дийца.
7)Лахара хандешнаш д1аязде х1окху рог1аллехь:
1. 1-ра сряжени; 2. 2-г1а спряжени; 3. 3-г1а спряжени.
Ботта, дита, литта, къага, кхача, деша, сеца, таба, дог1а, туда, йуса, оза, йуха, лийча, тийса, тега, аха, дийца, леца, хьеха, бехка, хотта, йотта, х1отта, йуста, дула, лата, латта, леца, дита, оза.
8.Дийцаран кийсак д1айазйе, т1адамийн меттана дог1уш долу хандешнаш дохкуш.
Цхьана ц1евзинчу 1уьйранна ло д1адаккха хьалхе … Муса баьхьа лоьхуш д1асахьажавеллачохь цуьнан б1аьрг … чук1ел кхаччалц лайладахана , милла (шелделла) дегошдолчухьайбанах «Цхьаннан тилайелла газа йу техьа ?.» - … Мусана. Гергахьа г1оьртича, ши б1аьрг чу а бахана ,дагарлур долуш т1едевлла п1ендарш а долуш,.. эг1аза лу . Муса улло г1оьртича , ши- кхо г1улч йуьстах … иза . Г1ора кхачийна кхид1а … лу. Миска йа1, ...? -… Мусас экха х1инца Мусас дуьйцучух кхетча санна , мелла а ….лу.
Г1оьнна дешнаш: дагатесира , хьалаг1аттинера, кхийтира, иккхира, лаьттара , хьаьстира, сацаделира, мацделла , шелделла.
9. Кхечуьнга довлучу хандешнашна к1ел цхьа сиз хьакха, кхечуьнга цадовлучарна к1ел ши сиз хьакха.
Делах тешаш а, Делах кхоьруш а волу стаг, Дала гайтинчу нийсачу некъа т1ера юьстахвервац, цо адам дуьйр дац, нехан хьакъ а дуур дац, мотт-эладита а лелор дац, аьшпаш а буттур бац, нахах г1ийбаташ а дохур дац,адамийн барт бохош, питанаш лелор дац.
10.Д1айазде хандешнаш хенаш билгал а йохуш, х1окху хаттарийн рог1аллехь: х1ун до?, х1ун дин?, х1ун дира?, х1ун дина?, х1ун динера?, х1ун дора?.х1ун дер?,х1ун дийр ду?
Вон, ала, саца, хьажа, кхосса, гайта, тоха, ловза, хьаста, тола, баха, вижа, дийца, вада, ласта, хаийта, ган, йаа, хаа, лата, вела.
11. Лахахь далийначу билгалзачу кепан хандешнаш йукъа а далош, предложенеш х1иттайе:
Хьалавала, дийца, д1аваха,1амо, деша, латто, кхосса, кхехко, йитта.
12. Билгалзачу кепера хандешнаш карарчу хене даха**:**
Лепа, лала, ван, кхарста, къехка, хьен, лан, меттахъхьан,т еша, хьийза, хазйала,
тега, т1еэца, йела, схьайала,чуйахьа, техка, лиэха, деба, леста, кхаза,
хаздан,хазйала, ата, йохйала, лата, дат1а, эн,тан, хаа, латта, велавала, чукхайкха,
лела, хьулйан, йагайан, латта, йан, хадайан, худа, йукъа, т1аьхьакхиа, ц1ийза,
д1аден, хьажа, мустйала,аг1орйала, ношйала, хецайала, д1атарйан, дата.
13. Дукхазаллин кепе даха хандешнаш:
Кхуссу, тосу, соцу, аьлла, лоцу, 1утту, хотту, хьожу, воду, молу, лоху,тотту, г1отту, серлайолу ,д1ах1утту, охьатаь1а, х1утту, дутту, дуг1у, цецволу, туху, д1ауллу, ят1айо, лохку.
14. Х1ора ц1ердашна дуьхьал къовларшкарчу хандешнех маь1ница дог1ург а дуьллуш д1айазде дешнийн цхьаьнакхетарш. Къовларш ма йахка.
К1ант, бер, йо1 (доьлу, воьлу, йоьлу); диг, мангал, бел (артбелла, артйелла,
артделла); йетт, гомаш, цициг (йедира, ведира, бедира); мача, куй, верта
(тишйелла, тишбелла, тищделла); москал,уьстаг1, ж1аьла (дерстина, берстина,
йерстина); б1аьхо, т1емало (бог1у, вог1у); ч1ег1ардиг, олхазарш (г1евттина,
г1аьттина); т1улг, дечигаш (1уьллу,1охку); лулахо, адамаш, бераш, йижарий
(даьхкира, баьхкира, веара);
1ежаш, кхор (охьаэгна, охьабоьжна).
15. Лахахь далийначу хандешнех саттамийн массо а кепаш кхолла:
Етта, д1айайа, т1аьхьакхиа, т1екъовла, гулйан, вистхила, дан, йаа, къовла, ладог1а, ган, хаа, деха, дийца.
16. Лахара хандешнаш д1айазде х1окху рог1аллехь:
1. 1-ра сряжени; 2. 2-г1а спряжени; 3. 3-г1а спряжени.
Ботта, дита, литта, къага, кхача, деша, сеца, таба, дог1а, туда, йуса, оза, йуха, лийча, тийса, тега, аха, дийца, леца, хьеха, бехка, хотта, йотта, х1отта, йуста, дула, лата, латта, леца, дита, оза.

17. Дийцаран кийсак д1айазйе, т1адамийн меттана дог1уш долу хандешнаш дохкуш.
Цхьана ц1евзинчу 1уьйранна ло д1адаккха хьалххе … Муса баьхьа лоьхуш д1асахьажавеллачохь цуьнан б1аьрг … чук1ел кхаччалц лайла дахана, милла (шелделла) дегош долчу хьайбанах «Цхьаннан тилайелла газа йу техьа ?.» - … Мусана. Гергахьа г1оьртича, ши б1аьрг чу а бахана, дагарлур долуш т1едевлла п1ендарш а долуш,.. эг1аза лу . Муса улло г1оьртича , ши- кхо г1улч йуьстах … иза . Г1ора кхачийна кхид1а … лу. Миска йа1, ...? -… Мусас экха х1инца Мусас дуьйцучух кхетча санна, мелла а ….лу.

Г1оьнна дешнаш : дагатесира , хьалаг1аттинера, кхийтира, иккхира, лаьттара , хьаьстира, сацаделира, мацделла , шелделла.

Къамелан дакъойх лаьцна дерг т1еч1аг1даран хаттарш

2.6.6. Образец билета к зачету

Мусульманская религиозная организация высшего духовного образования
«Российский Исламский Университет Имени Кунта-Хаджи»

Кафедра «Социально-гуманитарные науки»
Дисциплина «Чеченский язык»
Билет №1

1. Ц1ердешан грамматически билгалонаш йийца (йукъара а, долахь ц1ераш а хилар; терахьашкахь а, классашкахь а хийцадалар; ц1ердешан дожарш. Масалш даладе.
2. Терахьдешнаш оьшучу дожаре а х1иттош, дожар билгал а деш, д1айазде.

(Эзар) динарг дукха хир ду (б1е) диначул. (Диъ) (кхоъ) д1адаькkхича (цхаъ) хир ду. Х1уъа дийцича (цхаъ) (кхоъ) тоьлур ву. Стагехь йоцу (пхиъ) йаккхалур йац. (Ялх) декъа (шиъ) хирду (кхоъ). Дуьненан йуккъерчу адамийн 2/3 декъо буьйцуш берг 13 мотт бен бац.

3. Синтаксически талла предложени. Хьераваьллачо вехначунна некъ битина.

Преподаватель ____________ Подпись заведующего кафедрой __________________

Рабочая программа обсуждена и одобрена на заседании кафедры

«Социально-гуманитарные науки»

протокол № _1_от_27 августа 2025 г.

Составитель:

Ст. преподаватель кафедры «Социально-гуманитарные науки» _________ / Хачукаева М. Я/